УДК 347:424

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.01>**Карина Кацюба,**

асистент кафедри цивільного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Марія Конюхова,

студентка III курсу

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ФОРС-МАЖОР ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу понять «форс-мажор» та «непереборна сила» як обставин звільнення від відповідальності за невиконання контрагентом свого зобов'язання за договором. Це є необхідним для визначення можливості і необхідності розмежування таких понять та їх наукового дослідження в майбутньому. Від цього буде залежати можливість застосування одного з таких визначень у національному законодавстві, або, навпаки, у правовідносинах міжнародного характеру. У статті проводиться аналіз наданих визначень як у національному, так і в міжнародному законодавстві. Проаналізувавши визначення терміна «форс-мажор», автори дійшли висновку про те, що до обставин, які перешкоджають виконанню договірних зобов'язань, слід відносити: обставини непереборної сили, непередбачені обставини (що відбуваються незалежно від волі і бажання сторін), регламентовані відповідним органом виконавчої влади умови, а також обставини, передбачені сторонами безпосередньо в договорі. Для визнання обставин форс-мажором необхідна наявність чотирьох елементів юридичного складу саме такого форс-мажору, які визначені у регламенті торгово-промислової палати. Такими елементами є: 1) надзвичайність таких обставин; 2) непередбачуваність обставин; 3) невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків); 4) причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань. У разі доведення стороною договору таких обставин в суді особа має надати висновок торгово-промислової палати про настання обставин форс-мажору, оскільки це єдиний орган, законодавчо уповноважений на засвідчення таких обставин. При цьому для надання такого висновку особа має підтвердити: настання для неї форс-мажорної обставини; те, що саме форс-мажор є причиною неможливості виконати свої зобов'язання; що до настання форс-мажорних обставин умови договору виконувалися належним чином. У статті визначено, які обставини можуть визнаватися як форс-мажорні, а також досліджено проблематику питання можливості визнання бойових дій на Сході України як обставин форс-мажору. Результатами дослідження судової практики презюмується, що сам факт проведення Антитерористичної операції не є підставою для звільнення від відповідальності за невиконання прийнятих зобов'язань, бо у кожному конкретному випадку зацікавлена сторона повинна довести, що це вплинуло (або могло вплинути) на виконання зобов'язань. Також Вищий господарський суд України зазначає, що під час вирішення питання щодо впливу обставин непереборної сили має бути підтверджено не факт настання таких обставин, а саме їхня здатність впливати на реальну можливість виконання зобов'язання.

Ключові слова: непереборна сила, невиконання зобов'язання, випадок, надзвичайні обставини, непередбачені обставини, невідворотні обставини.

Постановка проблеми. Нині існує проблема однозначного визначення поняття «форс-мажор» у цивільному законодавстві, оскільки воно часто ототожнюється з поняттям «непереборна сила». Це зумовлює актуальність визначення цих понять і їх аналіз не тільки у Цивільному кодексі України та актах цивільного законодавства, а й у всьому українському законодавстві. У зв'язку з набранням чинності законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий

режим на тимчасово окупованій території України» (далі – ЗУ) постає питання наслідків невиконання договорів за фактом встановлення форс-мажорних обставин у зв'язку з тимчасовою окупацією території України та взагалі визнання судами факту окупації території України як обставин форс-мажору. У зв'язку з подіями на Сході країни боржники часто посилаються на такі обставини як на обставину форс-мажору, що не завжди є обґрунтованим, тому виникає необхідність

проаналізувати судову практику і деякі офіційні роз'яснення з цього приводу для забезпечення виконання боржниками своїх зобов'язань перед кредиторами. Також у судовій практиці існують суперечності саме щодо дати початку бойових дій на Сході країни, а тому виникає неоднозначність можливості застосування такої практики під час вирішення проблем у зв'язку з невиконанням боржниками своїх зобов'язань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цивільно-правової відповідальності й обставин звільнення від такої відповідальності досліджувалася ученими-юристами у найрізноманітніших аспектах. Фундаментальні дослідження в цій області були проведені О. С. Іоффе, Г. К. Матвеевим, Б. С. Антімоновим, М. С. Малєїним, В. П. Масловим, В. Л. Рабіновичем, В. К. Райхером, І. Ю. Красько та іншими видатними вченими. Дослідженням поняття форс-мажору і його особливостей також займалися О. В. Церковна, О. О. Мельник, О. Г. Братель, О. В. Дмитрієва, О. Н. Захарова, І. С. Продаєвич, Е. М. Кондратьєва, І. В. Бурлака та інші. Частіше за все у наукових дослідженнях розкриваються переважно історичні аспекти формування категорії «форс-мажор», її ознаки, дається характеристика окремих видів форс-мажору, однак не аналізуються питання проблеми визнання певних життєвих обставин форс-мажором, а також наслідків дії цих обставин. Натепер у науковій літературі також не визначено місце категорії «форс-мажор» у понятійному апараті цивільного права та законодавства України, не встановлені особливості форс-мажору як підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання, не проведено розмежування форс-мажору та суміжних правових явищ (випадок, ризик, неможливість виконання, істотна зміна обставин).

Метою статті є здійснення аналізу понять «форс-мажор» та «непереборна сила», ознак і особливостей таких понять та питання можливості їх ототожнення, визначення випадків, які не вважаються форс-мажором у судовій практиці, незважаючи на наявні надзвичайні обставини.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 11 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України), яка є загальною нормою, підставами виникнення цивільних прав та обов'язків є договори та інші правочини [1]. За змістом статей 626, 627 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, і при цьому сторони є вільними в укладенні дого-

вору, виборі контрагента та визначенні умов договору. Необхідно зауважити, що договір є обов'язковим для виконання сторонами, а зобов'язання мають виконуватися належним чином відповідно до умов договору та законодавства, інакше особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. Підставою відсутності вини особи, яка порушила зобов'язання, може бути саме наявність обставин непереборної сили. У законодавстві частіше за все трапляється поняття «форс-мажор», яке тотожне поняттю обставин переборної сили («форс-мажор» від франц. *force majeure*, лат. *vis maior* – вища сила). О. С. Іоффе розумів під непереборною силою таке зовнішнє чи внутрішнє ставлення до події, що характеризується шкідливою діяльністю, якій, оскільки вона є надзвичайною за своїм характером, неможливо запобігти господарсько допустимими для цієї особи засобами. Таким чином він об'єднував «випадок» та «непереборну силу» за ознакою відсутності вини правопорушника [2, с. 432]. І. Ю. Красько, розмежовуючи поняття непереборної сили та форс-мажору, зазначив, що подібно до непереборної сили форс-мажор – це зовнішня стосовно діяльності зобов'язаних за договором сторін обставина, яка не залежить від їхньої волі і бажання. Але форс-мажорні обставини суб'єктивні, бо вони пов'язані з волею людини, групи людей і виникають у результаті їхнього волевиявлення [3, с. 32]. Як зазначає О. В. Дмитрієва, вираз «форс-мажор» французькою мовою означає «вища сила» і традиційно перекладається як «непереборна сила», тож такий переклад дає підставу припустити, що поняття «непереборна сила» і «форс-мажор» повинні позначати обставини з однаковими ознаками [4, с. 106]. О. В. Дмитрієва припускає також і те, що якщо від відповідальності за договором звільняють конкретно названі в ньому форс-мажорні обставини, то відповідальність сторін у даному випадку будуватиметься незалежно від вини. Також О. В. Дмитрієва пропонує своє визначення непереборної сили, виділяючи при цьому два нерозривно пов'язаних між собою різних аспекти. У першому аспекті непереборна сила – це сама об'єктивна стихійна або соціальна обставина, а в другому – підстава для звільнення від відповідальності, іншими словами, межа відповідальності. О. Н. Захарова говорить про тотожність понять «непереборна сила» і «форс-мажор», які володіють однаковими

ознаками (зовнішній характер, надзвичайність, невідворотність). За визначенням О. Н. Захарової, непереборною силою слід вважати таку зовнішню, об'єктивно надзвичайну обставину, шкідливі наслідки якої об'єктивно невідворотні за даних умов. Авторка зазначає, що сторони мають право передбачити додаткові підстави звільнення від відповідальності, крім непереборної сили, які на практиці прийнято називати форс-мажорними застереженнями [5]. На думку І. С. Продаєвич, за основними ознаками визначення непереборної сили та форс-мажору збігаються, оскільки «форс-мажор» – це пряме запозичення з французької мови, що означає непереборну силу, термін, який прийшов в Україну з міжнародної ділової практики, тому за смисловим навантаженням ці терміни рівнозначні. Однак авторка вважає, що варто було б застосовувати термін «форс-мажор» тільки у міжнародних відносинах, для внутрішніх відносин слід використовувати термін «непереборна сила» [6].

У статті 617 ЦК України зазначається, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів. ЦК України не надає визначення поняття «форс-мажор», а у статті 617 зазначає, що такими обставинами можуть бути випадок або непереборна сила. Господарський Кодекс України також не надає визначення поняття форс-мажору і лише зазначає у статті 218, що таким є надзвичайні і невідворотні обставини за даних умов здійснення господарської діяльності [7]. Визначення поняття «форс-мажор» надається у Законі України «Про торговельно-промислові палати в Україні» [8]. Зокрема, у частині 2 статті 14¹ вказаного Закону зазначається, що форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму,

диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських протоків, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, протоків, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо. Для зовнішньоекономічних правовідносин найбільш вдало буде застосовувати визначення форс-мажору, встановлене у статті 79 Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 (набула чинності для України 01.02.1991), оскільки воно було сформульовано внаслідок аналізу практики багатьох країн [9]. У даній статті зазначається, що сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого із своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було викликане перешкодою поза її контролем і що від неї нерозумно було очікувати прийняття до уваги цієї перешкоди під час укладення договору або уникнення чи подолання цієї перешкоди чи її наслідків. Звільнення від відповідальності, передбачене цією статтею, залишається лише на той період, протягом якого існує дана перешкода. Сторона, яка не виконує свого зобов'язання, повинна повідомити іншу сторону про перешкоду і про її вплив на її здатність здійснити виконання. Якщо це повідомлення не отримане іншою стороною протягом розумного строку після того, як про цю перешкоду стало чи повинно було стати відомо не виконуючій свого зобов'язання стороні, ця остання сторона несе відповідальність за збитки, які є результатом того, що таке повідомлення не було отримане.

Слід мати на увазі, що сторони, укладаючи договір, вільні у визначенні таких обставин форс-мажору, оскільки визначений у законодавчих актах перелік є лише прикладом для більш точного орієнтування контрагентів під час закріплення своїх відносин у відповідній формі. Отже, якщо під терміном «форс-мажорні обставини» вважати всі обставини, які перешкоджатимуть

виконанню договірних зобов'язань (що здебільшого й слід робити), то до таких обставин слід відносити:

1) обставини непереборної сили, дія яких може бути викликана винятковими погодними умовами і стихійним лихом (наприклад, епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, протоків, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо);

2) непередбачені обставини, що відбуваються незалежно від волі і бажання сторін (загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи, але не обмежуючись, ворожі атаки, блокади, військові ембарго, дії іноземного ворога, загальну військову мобілізацію, військові дії, оголошену та неоголошену війну, дію суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, революції, заколоти, повстання, масові заворушення, обмеження комендантської години, експропріації, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиції, громадські демонстрації, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту тощо);

3) умови, регламентовані відповідними органами виконавчої влади, а також пов'язані з ліквідацією наслідків, викликаних винятковими погодними умовами і непередбаченими ситуаціями;

4) обставини, передбачені сторонами зобов'язання безпосередньо в договорі та які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення сторін договору від господарської відповідальності у разі порушення зобов'язання через дані обставини (ч. 3 ст. 219 Господарського кодексу України).

Існує чотири основні елементи юридичного складу перешкоди (форс-мажору), наявність яких повинна довести сторона договору, що посиляється на настання такої перешкоди. Регламент торгово-промислової палати визначає у пункті 6.9. 4 такі елементи юридичного складу (форс-мажору), наявність яких повинна довести сторона договору, що посиляється на настання такої перешкоди, необхідні для визнання та підтвердження форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): 1) надзвичайність таких обставин (носять винятковий характер і знаходяться за межами впливу сторін); 2) непередбачуваність обставин (їх настання та наслідки неможливо було передбачити, зокрема, на момент укладення відповідного договору, перед терміном настанням

зобов'язання або до настання податкового обов'язку); 3) невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків); 4) причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою, законом, нормативним актом, актом органів місцевого самоврядування тощо) [10].

Досліджуючи обставини, які визнаються форс-мажором, і їх обов'язковий юридичний склад, важливо вивчити судову практику для визначення тих обставин, які не визнаються форс-мажорними і чому саме. Для початку можна дослідити опубліковану в Голосі України консультацію Редакції Видань, у якій пояснюється, чи можливе визнання форс-мажором подій на сході України [11]. У даній консультації наводяться випадки, коли у зв'язку з бойовими діями громадяни стикнулися з проблемою повернення кредитів або банківських депозитів, підприємці, що здійснюють господарську діяльність у районах, де велися або ведуться бойові дії, не змогли виконувати свої договірні зобов'язання, платити податки, подавати звітність, хтось із громадян не може досі отримати компенсації від страхових компаній за втрачене майно, і при цьому такі випадки часто обґрунтовувались настанням обставин форс-мажору. У цій консультації зазначається, що для підтвердження наявності форс-мажору необхідно отримати висновок торгово-промислової палати (далі – ТПП), бо, оскільки законодавством перелік органів не визначено, ТПП є єдиним органом, який має право підтверджувати настання форс-мажорних обставин. Зазначається, що такий орган видає висновок, тільки якщо зацікавленою особою буде передано ТПП усі документи, що підтверджують: а) настання для неї форс-мажорної обставини; б) що саме форс-мажор є причиною неможливості виконати свої зобов'язання (доводиться причинно-наслідковий зв'язок); в) що до настання форс-мажорних обставин умови договору виконувалися належним чином. Відсутність висновку ТПП не дає підстав для звільнення зацікавлених осіб від відповідальності, договірні зобов'язання підлягають у цьому разі виконанню в повному обсязі й у встановлений термін. Отже, якщо банк або страхова компанія відмовляються виконувати свої зобов'язання за договором без висновку ТПП про настання форс-мажорних обставин, таку відмову потрібно розглядати як порушення договірних умов. Також зазначається, що більшість банків мають головні офіси не в районах ведення бойових дій, тому у разі неповернення банком депозиту або інших

коштів він не може посилатися на ведення бойових дій як на форс-мажорні обставини. Отже, сам факт проведення Антитерористичної операції (далі – АТО) не є підставою для звільнення від відповідальності за невиконання прийнятих зобов'язань. У кожному конкретному випадку зацікавлена сторона повинна довести, що АТО вплинуло (або могло вплинути) на виконання зобов'язань. Також не будуть вважатися форс-мажором побічно пов'язані з АТО обставини, такі як падіння попиту в підприємств через АТО на продукцію, скорочення виторгу, відсутність коштів на погашення кредиту тощо, оскільки відсутність грошей не належить до форс-мажорних обставин.

У Постанові Вищого господарського суду України від 27 січня 2015 року № 904/6463/14 також визначаються особливості невизнання проведення Антитерористичної операції на Сході країни як обставин форс-мажору у конкретній справі [12]. Позивач стверджує що, у зв'язку з окупацією території Автономної Республіки Крим Російською Федерацією окупаційна влада вимагає перереєстрації підприємства та отримання інших дозвільних документів від російської влади, що унеможливує здійснення ним господарської діяльності, спрямованої на випуск винної продукції, яка є основним видом господарської діяльності та джерелом надходження коштів, з яких сплачувались відсотки за кредитом, а тому ці обставини, на його думку, є форс-мажорними, які не можна було передбачити під час укладання кредитного договору. У зв'язку з викладеними обставинами позивач звернувся з проханням не нараховувати відсотки, штраф та пеню з причини настання форс-мажорних обставин. Відповідачем своєю чергою здійснено нарахування штрафних санкцій та розпочато процедуру реалізації заставного майна, що стало причиною звернення до суду з позовом про звільнення від відповідальності за кредитним договором. Відповідно до п. 4.6. Кредитного договору передбачено, що період звільнення від відповідальності починається з моменту оголошення не виконуючою стороною форс-мажору і закінчується чи закінчився б, якщо не виконуюча сторона вжила заходів, які вона і справді могла вжити для виходу з форс-мажору. Офіційно окупація АР Крим підтверджена Україною 15 квітня 2014 року, тобто з дати набрання чинності ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», але порушення позивачем кредитного договору відбулися значно раніше, про що свідчить лист позивача від 25 березня 2014 року, надісланий до відповідача. Однак позивач для уникнення відпові-

дальності за порушеними зобов'язаннями не здійснив заходів та не надав суду доказів вчинення певних дій для виходу з форс-мажорних обставин. Виходячи з аналізу статті 263 ЦК України, статті 218 ГК України та умов кредитного договору, звільнення сторони від відповідальності у разі настання обставин непереборної сили (форс-мажору) відбувається за умови, якщо дані обставини безпосередньо вплинули на своєчасне виконання договірних зобов'язань. Разом із тим для вирішення питання щодо впливу обставин непереборної сили має бути підтверджено не факт настання таких обставин, а саме їхня здатність впливати на реальну можливість виконання зобов'язання. Посилання позивача на ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» не свідчить про наявність підстав для звільнення позивача від відповідальності за кредитним договором, а визнання сухопутної території АР Крим та міста Севастополя, внутрішніх вод України цих територій тимчасово окупованими, що нібито має наслідком неможливість використовувати позивачем орендовані потужності, не є обставинами непереборної сили (форс-мажору). Можливі збитки позивача внаслідок ситуації, що склалася в АР Крим, не мають ознаки надзвичайності чи невідворотності для виконання зобов'язку за кредитним договором. У даному випадку відсутність у позивача необхідних коштів (що обумовлюється з боку позивача неможливістю повернути грошові кошти у зв'язку із ситуацією, що склалася в АР Крим) означає те, що, вступаючи у договірні відносини, юридична особа несе відповідні комерційні ризики, пов'язані зі своєю господарською діяльністю. На додаток необхідно зазначити, що форс-мажор як причина прострочення оплати не звільняє порушника від відповідальності, передбаченої статтею 625 ЦК України, бо це компенсація за користування чужими грошовими коштами, а не неустойка. При цьому існує розбіжність у Постанові Вищого господарського суду України від 29 жовтня 2015 року № 910/26727/14, де зазначається, що датою початку тимчасової окупації є 20.04.2014 [13]. У Постанові Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 12 квітня 2017 року № 913/869/14 боржник у господарському зобов'язанні не розраховувався із кредитором за отриманий газ із посиланням на причину проведення АТО в окремих районах Луганської та Донецької областей, інакше кажучи, на справжню війну [14]. Цю реальну війну боржник справедливо назвав обставинами непереборної сили, які об'єктивно не залежали від нього. Боржник також надав суду

сертифікат ТПП України, який засвідчив факт та початок дії форс-мажорних обставин у квітні 2016 року, які тривають і на момент розгляду спору. Як відомо, сертифікат ТПП України є основним документом для суду, який підтверджує факт обставин непереборної сили. Суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій погодилися з боржником і відмовили у стягненні нарахованої на борг суми в порядку, передбаченому ст. 625 ЦК України. ВСУ, скасовуючи рішення нижчих судів, зазначив таке. Порушення відповідачем строків розрахунків за отриманий товар, що встановлені договором поставки, є підставою для нарахування платежів, передбачених ст. 625 ЦК України, а наявність форс-мажору не звільняє відповідача від обов'язку відшкодувати матеріальні втрати кредитора від знецінення грошових коштів внаслідок інфляційних процесів та не позбавляє кредитора права на отримання компенсації від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами. ВСУ підкреслив, що платежі, встановлені ст. 625 ЦК України, є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення виконання ним грошового зобов'язання, яка має компенсаційний, а не штрафний характер, як, наприклад, статті законів, які передбачають неустойку. Компенсація полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування останнім утримуваними грошовими коштами, належними до сплати кредитором. ВСУ зазначив, що ст. 617 ЦК України встановлені загальні підстави звільнення особи від відповідальності за порушення зобов'язання, а ст. 625 ЦК України є спеціальною та такою, що не передбачає жодних підстав для звільнення від відповідальності за порушення виконання грошового зобов'язання. Отже, на цьому прикладі ми бачимо, що ВСУ, розв'язуючи спір, застосував принцип права щодо пріоритету спеціальної норми над загальною. Тобто можна зробити висновок, що у разі настання форс-мажору особа звільняється від відповідальності саме за невчасне виконання зобов'язання, але при цьому така особа не звільняється від свого обов'язку виконати таке зобов'язання після усунення таких обставин, які унеможливили виконання нею зобов'язання. Також особа не звільняється від обов'язку сплатити кошти за отримані послуги навіть за наявності обставин форс-мажору.

Висновки

Проаналізувавши положення законодавства і праці учених-юристів, можна дійти висновку про необхідність чітко визначити

поняття «форс-мажор» у цивільному законодавстві і надалі вирішувати питання про можливість і необхідність розмежування понять «форс-мажор» та «непереборна сила». Також необхідно звернути увагу на те, що не всі надзвичайні з першого погляду випадки передбачають наявність обставин форс-мажору, тож вважаємо за потрібне надалі розвивати й аналізувати судову практику з цього приводу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Иоффе О. С. Обязательственное право. Москва : Юрид. лит., 1975. 880 с.
3. Красько І. Ю. Корпоративне право. *Вибрані статті*. Київ, 2004. С. 64.
4. Дмитриева О.В. Ответственность без вины в гражданском праве : учебное пособие. Воронеж: Изд-во ВВШ МВД РФ, 1997. – С. 85-94, 106-110.
5. Захарова О.Н. Непреодолимая сила и гражданско-правовая ответственность : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2005. С. 14; Захарова О.Н. Непреодолимая сила и гражданско-правовая ответственность : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Иркутск, 2005. 175 с.
6. Продаєвич І.С. Припинення зобов'язання неможливістю його виконання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2009. 19 с.
7. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
8. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 13. Ст. 52.
9. Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів : Конвенція ООН від 11.04.1980 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 15. Ст. 1171.
10. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) № 44(5) від 18.12.2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v0044571-14> (дата звернення: 01.12.2019).
11. Коли відмова платити за знищене майно буде неправомірною : Консультації Редакції видань від 08.10.2014 р. *Голос України*. 2014. № 193.
12. Постанова Вищого господарського суду України від 27.01.2015 № 904/6463/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42762517> (дата звернення: 01.12.2019).
13. Постанова Вищого господарського суду України від 29.10.2015 № 910/26727/14. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53103408> (дата звернення: 01.12.2019).
14. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 12.04.2017 № 913/869/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66119024> (дата звернення: 01.12.2019).

The article is devoted to the analysis of the terms "force majeure" and "force majeure" as circumstances of release from liability for failure of a contractor to fulfill his obligations under the contract. This is necessary to determine the possibility and need to differentiate between such concepts and their future research. This will depend on the possibility of applying one of these definitions in national law, or vice versa, in international legal relationships. The article analyzes the definitions given in both national and international law. After analyzing the definition of "force majeure" we came to the conclusion that the circumstances that will impede the fulfillment of contractual obligations should include: circumstances of force majeure, unforeseen circumstances (occurring regardless of the will and desire of the parties), regulated by the relevant authority of the executing authority the terms, as well as the circumstances stipulated by the parties directly in the contract. In order to recognize circumstances of force majeure, it is necessary to have four elements of the legal composition of such force majeure, which are defined in the regulation of the Chamber of Commerce and Industry. Such elements are: 1) the exceptional nature of such circumstances; 2) unpredictability of circumstances; 3) the inevitability (irresistibility) of the circumstance (the inevitability of the event and / or its consequences); 4) a causal link between the circumstance / event and the inability of the applicant to fulfill its specific obligations. When bringing a party to such an agreement in court, the person must submit a conclusion to the Chamber of Commerce on the occurrence of force majeure, since it is the only legally authorized body to certify such circumstances. In order to make such a conclusion, the person must confirm: the occurrence of force majeure for her or her; the fact that force majeure is the reason for the inability to fulfill its obligations; that, prior to the occurrence of force majeure, the terms of the contract were properly fulfilled. Also, having examined the case law, we have come to the conclusion that the mere fact of carrying out an anti-terrorist operation is not a ground for discharge from the obligation to fulfill the undertaken obligations, as in each case the interested party must prove that it influenced (or could have) the fulfillment of the obligations. . Also, the Supreme Economic Court of Ukraine states that when deciding the impact of circumstances of force majeure, it must be confirmed not the fact of occurrence of such circumstances, but rather their ability to influence the real possibility of fulfilling the obligation.

Key words: force majeure, default, case, emergency, unforeseen circumstances, unavoidable circumstances.